

EKONOMİK KRİZ VE İŞÇİ SINIFI: 1988-1989, 1991

29 Kasım 2021

Yıldırım Koç

Türkiye işçi sınıfı tarihinde 1989-1991 dönemi işçi sınıfının geniş kesimlerinin militan mücadeleleri açısından özel yıllardır. Yüzbinlerce işçi (ağırlıklı olarak kamu kesimi işçileri) o güne kadar görülmemiş süreklilikte, yaygınlıkta ve militanlıkta eylemler yaptı. Bahar Eylemlerinin ardından 137 günlük İsdemir ve Kardemir grevi, ardından 1990 grevleri, ardından 3 Ocak 1991 genel eylemi, daha sonra da Zonguldak maden işçilerinin 4-8 Ocak 1991 Zonguldak-Mengen yürüyüşü, Türkiye işçi sınıfının en önemli eylemleri arasındadır.

Bu eylemlerle 1988-1989 ekonomik krizinin ve 1991 ekonomik krizinin bağlantısı neydi? Eylemler bu krizin sonucunda mı ortaya çıktı?

Hem öyle, hem değil.

Eylemler 1982-1989 döneminde mutlak yoksullaşmanın ve iktidardaki ANAP'ın 1989 Mart yerel seçimlerindeki yenilgisinden sonra ortaya çıktı. Diğer bir deyişle, 1988-1989 ekonomik krizinin etkisi vardı; ancak bu etki, yıllardır devam eden bir mutlak yoksullaşmanın üstüne oturdu ve tepkileri daha da artırdı. Bu eylemlilik sayesinde hem 1989 yılında, hem de onu izleyen 1990 ve 1991 yıllarında, ekonomik krize rağmen işçilerin mücadeleleri gerçek ücretleri artırdı. Hem de ne artırma.

DPT tarafından yayımlanan verilere göre, Türkiye'de işçilerin gerçek ücretleri 1981 yılından 1988 yılına kadar düştü; 1989-1993 döneminde yükseldi.

TİSK'in net gerçek giydirilmiş ücret endeksinde 1985 yılı 100 kabul edilirse, 1988 yılında 83,7'ye gerileyen endeks, 1993 yılında 173,6'ya yükseldi. Endeks şöyle gelişti: 1985: 100,0; 1986: 95,0; 1987: 93,9; 1988: 83,7; 1989: 100,4; 1990: 117,0; 1991: 162,5; 1992: 168,6; 1993: 173,6.

Prof.Dr.Şevket Pamuk'un araştırmasına göre, Türkiye'de imalat sanayinde gerçek ücretler 1980 yılında 100 kabul edilirse, 1984 yılında 92; 1985 yılında 87; 1986 yılında 85; 1987 yılında 90; 1988 yılında 86; 1989 yılında 107; 1990 yılında 130 ve 1991 yılında 167 oldu.

Ücretlerdeki gelişmenin diğer bir unsuru, milli gelir içinde ücret ve maaşların payıdır (gelirin fonksiyonel dağılımı). Prof.Dr.Süleyman Özmucur'un çalışmalarına göre, 1978 yılında ücret ve maaşların milli gelir içindeki payı yüzde 30,2 idi. Bu oran 1983 yılında yüzde 22,6'ya, 1985 yılında yüzde 20,4'e düştü. Bahar eylemleri sonrasında ücret ve maaşların milli gelir içindeki payı 1990 yılında yüzde 30,2 ve 1991 toplu iş sözleşmelerinden sonra da yüzde 34,6 düzeyine yükseldi.

1983-1991 döneminde 16 yaşını doldurmuş işçilerin brüt parasal asgari ücreti enflasyonla genellikle uyum içinde artırıldı. 1989, 1990 ve 1991 yıllarındaki ücret artışı ise enflasyonun üstünde gerçekleşti.

1.1.1983-31.3.1984 döneminde brüt asgari ücret günde 540 liraydı. Bu dönemde fiyatlar yüzde 48,4 oranında arttı. 1.4.1984 tarihinde yürürlüğe giren asgari ücret yüzde 51,4 oranında artırıldı.

1.4.1984-30.9.1985 döneminde brüt asgari ücret günde 817,50 liraydı. Bu dönemde fiyatlar yüzde 76,4 oranında arttı. 1.10.1985 tarihinde yürürlüğe giren asgari ücret yüzde 68,8 oranında artırıldı.

Bahar eylemleri, ardından gelen eylemler ve 1991 yılındaki milletvekili genel seçimleri asgari ücretlilere de yaradı.

1.7.1988-31.7.1989 döneminde brüt asgari ücret günde 4.200 liraydı. Bu dönemde fiyatlar yüzde 77,2 oranında arttı. 1.8.1989 tarihinde yürürlüğe giren asgari ücret yüzde 78,6 oranında artırıldı.

1.8.1989-31.7.1990 döneminde brüt asgari ücret günde 7.500 liraydı. Bu dönemde fiyatlar yüzde 59,7 oranında arttı. 1.8.1990 tarihinde yürürlüğe giren asgari ücret yüzde 84,0 oranında artırıldı.

1.8.1990-71.7.1991 döneminde brüt asgari ücret günde 13.800 liraydı. Bu dönemde fiyatlar yüzde 68 oranında arttı. 1.8.1991 tarihinde yürürlüğe giren asgari ücret yüzde 93,5 oranında artırıldı.

1988-1989 EKONOMİK KRİZİ

Türkiye ekonomisinde ikincil önemde bir kriz 1988-1989 yıllarında yaşandı. Sabit fiyatlarla GSMH 1988 yılında yüzde 1,5 ve 1989 yılında yüzde 1,6 oranlarında büyüdü. Halbuki 1987 yılındaki büyüme yüzde 9,8 oranında gerçekleşmişti. Sabit fiyatlarla kişi başına GSMH ise 1988 yılında yüzde 0,7 ve 1989 yılında yüzde 0,6 oranlarında azaldı. İşçilerin 1989 yılında yükselen kitlesel meşru ve demokratik tepkisi, 1988/1989 krizine değil, ağırlıklı olarak daha önceki yıllarda yaşanan mutlak yoksullaşmaya karşıydı. Bu dönemde gelir dağılımından ücretlilerin aldıkları pay azaldı. Zenginlerin gösterişçi tüketimi artarken, yoksulluk yaygınlaştı ve derinleşti.

Bu dönemde işçi sınıfı büyüdü. Türkiye’de 1980 yılında 6,2 milyon ücretli vardı. Ücretlilerin sayısı 1990 yılında 9,0 milyona yükseldi. 1990 yılında ülkede gelir getirici bir işte çalışanların toplam sayısı 23,4 milyondur. Bu kişilerin yüzde 38,5’i ücretliydi.

Sigortalı işçi sayısı 1985 yılında 2 milyon 608 bin; 1990 yılında 3 milyon 447 bin idi. Ülkede önemli sayıda işçi, sigortasız, diğer bir deyişle, kaçak olarak çalıştırılıyordu.

1980 sonrasında yaşanan mutlak yoksullaşma 1989 yılında en üst düzeyine ulaşmıştı. ANAP’ın 1989 Mart yerel seçimlerindeki yenilgisinin ardından Türkiye tarihinin en büyük kendiliğindenci işçi eylemleri gelişti.

1991 EKONOMİK KRİZİ

Ekonomide küçük bir kriz 1991 yılında yaşandı. Sabit fiyatlarla GSMH yalnızca yüzde 0,3 oranında büyüdü. Buna karşılık sabit fiyatlarla kişi başına GSMH yüzde 1,6 oranında küçüldü. Krizin büyümesinde önemli bir etmen, önce kamu kesiminde gerçek işçi ücretlerinin tarihte görülmemiş bir düzeye tırmanmasıydı. Özel sektördeki işçi ücretleri de aynı şekilde arttı. Kriz ücretleri düşürmedi, yükselen işçi mücadelesi krizi derinleştirdi.

Kamu sektöründe yaşanan büyük gerçek ücret artışı, bir kamu kuruluşu örneğinde görülebilir.

Karayolları Gn.Md. işyerlerinde çalışan işçilerin yevmiyeleri 1980 yılı Ocak fiyatlarıyla 1 Mart 1980 tarihinde 651 TL idi ve 1 Mart 1981 tarihinde 834 TL oldu. Daha sonra yaşanan kayıplar sonucunda 1989 yılı Şubat ayında (1980 Ocak fiyatlarıyla) 246 TL’ye geriledi. Bu işçilerin 246 TL olan yevmiyeleri, 1989 toplu iş sözleşmeleri ile 442 TL’ye yükseldi. 1991 toplu iş sözleşmelerinde ise alınan yüksek oranlı zam ve Karayolları’nda uygulanmaya başlayan yüzde 15 oranındaki yıpranma primi ile, 1 Mart 1991 tarihinde ortalama yevmiye (1980 Ocak fiyatlarıyla) 1205 TL oldu. Bu yevmiye 1 Mart 1992 tarihinde 1297 TL’ye yükseldi. Diğer bir deyişle, 1980 Ocak fiyatlarıyla, 1989 Şubat ayında 246 TL olan yevmiye, 1 Mart 1992 tarihinde 1297 TL’ye çıktı (Yüzde 427 oranında gerçek ücret artışı).

Gerçek ücretlerin bu büyük artışında yüz binlerce işçinin 1989 yılından itibaren geliştirdiği meşru ve demokratik kitle eylemleri, yasal grevler, Türk-İş’in 3 Ocak 1991 genel eylemi, Zonguldak maden işçilerinin 4-8 Ocak 1991 Zonguldak-Mengen yürüyüşü ve 1991 milletvekili genel seçimleri etkili oldu.

İşçi sınıfı, Cumhuriyet tarihinin en kapsamlı yoksullaşmasını 1983-1989 döneminde yaşadı; ancak 1989-1991 döneminde bu kayıplarını fazlasıyla telafi etti. Mevcut kapitalist düzen içinde maddi sorunlarını fazlasıyla gideren işçiler, mevcut düzene kökten karşı olan siyasi hareketlerin programlarına itibar etmediler.

1988-1989 ve 1991 krizleri döneminde iktidarda Anavatan Partisi (ANAP) vardı. 21.12.1987-9.11.1989 döneminde Turgut Özal, 9.11.1989-23.6.1991 döneminde Yıldırım Akbulut ve 23.6.1991-20.11.1991 döneminde de Mesut Yılmaz başbakandı.

ANAP 1984 yılında yapılan mahalli idareler il genel meclisi üyeleri seçiminde 7,3 milyon (% 41,2) oy aldı. 1989 yılında yapılan mahalli idareler il genel meclisi üyeleri seçiminde oyu 4,8 milyona (%21,7) düştü.

ANAP 1987 yılında yapılan milletvekili genel seçimlerinde 8,7 milyon (%36,3) oy aldı. Bu oyu 1991 milletvekili genel seçimlerinde 5,7 milyona (%24,0) geriledi. 1995 seçimlerindeki oy sayısı ise 5,5 milyon düzeyinde (%19,7) kaldı.

Seçmenler, ekonomik krizin olumsuz sonuçlarına, ANAP’ın oyunu azaltarak tepki gösterdi.

1988-1989 ve 1991 yıllarının deneyimi, işçi sınıfının geniş kesimlerinin kararlı ve kitlesel bir mücadele içine girmesi durumunda ekonomik krize rağmen gerçek ücretlerin artırılabilceğini gösterdi.

